کد خبر: ۴۰۹۱۷۶
شنبه ۱۵ مرداد ۱۴۰۱ ۱۰:۲۸

ماجرای ساختن «تکیه دولت»&#۴۷; تعزیه‌خوان ها چقدر دستمزد می‌گرفتند؟

دربار قاجار هنگام برگزاری تعزیه در تکیه دولت، گهگاه از نمایندگان دولت‌های اروپایی مقیم تهران دعوت می کرد که در برخی مجالس تعزیه شرکت کنند. سیاحان و جهانگردان اروپایی نیز که به تهران می آمدند اگر اقامت آنان در تهران با ایام سوگواری مقارن بود می کوشیدند تا با کسب اجازه از شاه و رجال درباری و متصدیان تکیه و تعزیه یک یا چند مجلس از تعزیه را در تکیه دولت ببینند.<;br&#۴۷;><br&#۴۷;>

به گزارش سایت خبری پرسون، ماجرای ساختن «تکیه دولت»، تعزیه‌های باشکوهی که در دوران ناصرالدین شاه در آن برگزار می‌شد و اینکه آیا شاه قاجار بعد از مسافرت به اروپا و الگوگیری از تماشاخانه آلبرت هال لندن دستور آن را صادر کرده است؛ از مباحث تاریخ دو قرن گذشته است.

با افزایش جمعیت تهران و اشتیاق عامه مردم و اعیان و اشراف به تعزیه و علاقه شدید ناصرالدین شاه به داشتن یک بنای عالی و مناسب برای برگزاری تعزیه‌های دولتی و درباری، دیگر تکیه دولت قدیم (تکیه حاج میرزا آقاسی) گنجایش جا دادن انبوه تماشاگران تهرانی را نداشت و محل مناسبی برای برپایی مراسم تعزیه نبود. از این رو ناصر الدین شاه در سال ۱۲۸۳ هجری قمری به دوستعلی خان معیرالممالک دستور داد تا همراه ساخت کاخ شمس العماره تکیه بزرگی هم در کنار آن بنا کند. معیر الممالک از همان زمان دست به کار شد و هنرمندان و معماران مشهور تهران را برای این کار گرد آورد.

از سال ۱۲۸۴ قمری (سال اتمام و تکمیل ساختمان شمس العماره) یا یک سال پس از آن، عملیات ساختمانی را آغاز کردند و حدود ۴ یا ۵ سال و به احتمال نزدیک به یقین در سال ۱۲۹۰ هجری قمری یعنی سال نخستین سفر ناصرالدین شاه به اروپا ساختمان تکیه پایان یافته است، پس نظر کسانی که نوشته‌اند ناصرالدین شاه بعد از مسافرت به اروپا و دیدن تماشاخانه های آنجا به خصوص آلبرت هال لندن دستور ساختن تکیه دولت را داد، نادرست است

اگر چه ظاهرا چند سال طول می‌کشد تا تزیینات داخلی و بخش های فرعی آماده شود و نخستین تعزیه ای که در تکیه دولت برگزار می شود از سال ۱۲۹۳ هجری قمری به بعد است که تعزیه خوانی در این تکیه باشکوه و جلال خاص آغاز شده است و این تعزیه ها تا سال مرگ ناصر الدین شاه (۱۳۱۳ هجری قمری) ادامه داشت و سال به سال بر شکوه و جلال و تجمل تشریفات آن افزوده می‌شد و پس از او تاز مان محمدعلی شاه و حتی احمدشاه اگر چه تعزیه خوانی های تکیه دولت به روال گذشته همچنان ادامه یافت؛ اما شکوه و جلال و زرق وبرق تعزیه‌خوانی‌های دوره ناصری را نداشت. عبدالله مستوفی در شرح زندگانی من (جلد یک صفحه ۲۸۸) نوشته: «... ناصرالدین شاه که از همه چیز وسیله تفریح می‌تراشید، در این کار هم سعی فراوان خرج داد و شبیه خوانی را وسیله اظهار تجمل و نمایش شکوه و جلال سلطنتش کرد...» (پژوهشی در تعزیه و تعزیه‌خوانی از آغاز تا پایان دوره قاجار در تهران. عنایت‌الله شهیدی با همکاری علی بلوک‌باشی)

به طور کلی تعزیه‌ها در دوره قاجار در تکیه‌ها برگزار می‌شد؛ به جز تعزیه‌خوانی‌های عمومی که بانیان آن بیشتر اهالی محل بودند و هر خانواده به حد توانایی خود با رضایت و رغبت برای آن پول پرداخت می کرد، تعزیه‌خوانی‌های دولتی هم به دو صورت تعزیه خوانی های دولتی یا درباری و سلطنتی پایتخت و تعزیه های دولتی شهرها و ایالات برگزار می‌شد. اعتمادالسلطنه درباره مخارج دولتی و غیردولتی در اواسط عهد ناصری می نویسد «از طرف دولت روز افزون چه در تهران و چه در سایر بلاد بیش از ۵۰ هزار تومان از عین مالیات به مخارج تعزیه داری می‌رسد و البته در تمام اقطار ایران در این ماه (محرم و صفر) تقریبا یک کرور تومان قند و چای به مصارف روضه الشهدا خوانی می‌رسد» البته ناصرالدین شاه علاوه بر تعزیه‌خوانی‌های معمول تکیه دولت در مسافرت‌های خود نیز دستور می‌داد که برایش تعزیه بخوانند که هزینه‌های آن را نیز باید حساب کرد.

اوژن اوین سفیر وقت فرانسه در زمان محمدعلی شده درباره مخارج ۱۰روزه تعزیه خوانی تکیه دولت می‌نویسد: هزینه اجرای این تراژدی ها برای خزانه سلطنتی سالانه در حدود مبلغ ۳۰هزار تومان تمام می شود» (کتاب ایران امروز صفحه ۱۹۴) بدیهی است مزد تعزیه خوانان تکیه دولت بیش از مزد تعزیه خوانان دیگر بود. مزد تعزیه خوانان بر اساس هنرمندی و سابقه تعزیه خوان و اهمیت نقش ها تعیین می شد. بیشترین مزدها را شهادت خوان ها، امام خوان، شبیه حضرت زینب و شمر خوان و تخت خوان دریافت می کرد

کنت جوزف آرتور دو گوبینو (Joseph Arthur de Gobineau) که نخستین‌بار در سال ۱۸۵۵ یعنی درست زمانی‌که تازه ۹ سال بود ناصرالدین شاه بر اریکه سلطنت تکیه زده بود، خود را با کشتی به ساحل بوشهر رساند و از آن‌جا راهی نقاط مرکزی ایران از جمله پایتخت شد. سه‌سال در ایران ماند که بخشی از آن دبیر اول و نیمه دوم این مدت کاردار سفارت فرانسه در تهران بود. او همچنین سه سال بعد، از ناپلئون سوم، امپراتور فرانسه دوباره مأموریت یافت تا در جایگاه کاردار فرانسه راهی ایران شود که تا سال ۱۸۶۳ تداوم یافت.

وی می نویسد «خواننده خوش صدا بیش از دیگر اعضای دسته درآمد دارد، زیرا عایدی به تناسب قریحه و استعداد تقسیم می شود. مثلا درآمد پسربچه چهارده پانزده ساله ای که مردم صدایش را به ویژه دوست دارند و از اشتهار کلانی برخوردار است، در دهه محرم بر ۲۵۰ تا ۳۰۰ تومان، (۲۹۰۰ تا ۳۴۰۰ فرانک) می شود که عایدی خوبی است»

دوگلاس اسلادن نویسنده انگلیسی که شرح یک مجلس تعزیه را از زبان دولوری، ایلچی فرانسه دربار مظفرالدین شاه نقل می‌کند، می‌گوید «جوان اصفهانی خوش‌صدا که در تعزیه شبیه قاسم (برادرزاده امام‌حسین)شده بود، برای تعزیه‌خوانی‌های ۱۰ روزه اول محرم، در حدود ۴۰۰ تومان گرفت که

نسبت به آن زمان مبلغ کلانی است» (پژوهشی در تعزیه و تعزیه‌خوانی از آغاز تا پایان دوره قاجار در تهران. عنایت‌الله شهیدی با همکاری علی بلوک‌باشی)

مردم تهران «تکیه دولت» را ترجیح می‌دادند

تکیه دولت را می توان نخستین تماشاخانه بزرگ ایران به حساب آورد که یکی از فاخرترین گونه‌های نمایشی آیینی ایرانی، یعنی «تعزیه» در آن اجرا می شده و حاضران را به بهترین وجه شیفته تماشای این گونه نمایشی می کرده است. با آنکه در ایام محرم در تکایای معروف و بزرگ تهران، میادین مختلف تعزیه‌خوانی‌های خوبی برگزار می شد، اما بیشتر مردم تهران تکیه دولت را بر همه آنها ترجیح می‌دادند و آرزو داشتند تعزیه‌های آن را ببینند. مردم در ایام محرم بامداد هر روز از دور و نزدیک شهر با شتاب خود را به سبزه میدان و جلوی تکیه دولت می رساندند تا هر چه زودتر در تکیه جایی برای خود بیابند و از تماشای تعزیه محروم نمانند.

دربار قاجار هنگام برگزاری تعزیه در تکیه دولت، گهگاه از نمایندگان دولت‌های اروپایی مقیم تهران دعوت می کرد که در برخی مجالس تعزیه شرکت کنند. سیاحان و جهانگردان اروپایی نیز که به تهران می آمدند اگر اقامت آنان در تهران با ایام سوگواری مقارن بود می کوشیدند تا با کسب اجازه از شاه و رجال درباری و متصدیان تکیه و تعزیه یک یا چند مجلس از تعزیه را در تکیه دولت ببینند.

بخش‌های تکیه دولت

در مرکز تکیه دولت، سکوئی دایره شکل به قطر تقریبی ۹.۵ متر و ارتفاع یک متر، که از سنگ منقوش به قاب و شمسه ساخته شده بود، قرار داشت که سطح آن با آجر، فرش شده و در چهار طرف آن نیز پله هایی درنظر گرفته شده بود.

این سکو تخت نامیده می شد و شبیه خوانان تعزیه ها از پله های چهار طرف آن بالا می رفتند و نسخه های مختلف تعزیه را اجرا می کردند. اطراف این سکو نیز راهی ایجاد شده بود به عرض تقریبی شش متر تا دسته های عزاداری، سواره ها، موزیکچی ها، فیل ها، شترها و درشکه ها از این طریق وارد شده و پس از گردش و اجرای مراسم مخصوص به خود، از این راه نیز خارج شوند.

منبر تکیه دولت

در تکیه دولت، یک منبر بزرگ از سنگ مرمر وجود داشته که برخی معتقدند ۲۰ پله و برخی دیگر معتقدند ۱۴ پله داشته که بلندای آن حدود ارتفاع یک طبقه از «تکیه دولت» بوده است. این منبر به سفارش معیرالممالک در شهر یزد ساخته شده که آن را در زمان انقلاب مشروطه از تکیه دولت خارج می کنند و در میدان توپخانه سابق (میدان امام خمینی ره) قرار می دهند و شیخ فضل اللّه نوری روی آن سخنرانی می‌کند. در مقابل این ایوان، در انتهای صحن تکیه، منبری از سنگ مرمر با چهار پله روی سکوی مرتفعی قرار داشت که قبل از شروع تعزیه چند واعظ بر آن وعظ کرده و مردم را برای مشاهده وقایع تعزیه آماده می‌کردند.

چادر تکیه دولت

جعفر شهری در صفحه ۱۱۴ کتاب طهران قدیم چنین نوشته: چادر این تکیه نیز به نسبت مکان خود از بزرگترین و پرشکوه ترین پوش ها بود که بر اسکلت آهنی آن استوار می شد؛ چه، سقف و پوش سلطانی به حساب می آمد که سایه بر سر ظل‌الله می‌افکند، همراه نقش‌هایی از شیر و پلنگ و طاووس و مرغ و گل و گلدان و شیرهای شمشیر به دست و خورشید به پشت، همراه با نواردوزی های قشنگ که هر بیننده ای را مجذوب می کرد.

روشنایی تکیه دولت

در مرکز سقف تکیه دولت، یک چهل چراغ آویخته شده بود. از سوی دیگر چهل‌چراغ‌ها و قندیل‌ها و لاله‌هایی نیز وجود داشتند که بیش از پنج‌هزار شمع در آنها روشن می شد و با استفاده از شمعدان های چند شاخه و دیوارکوب ها و چلچراغ ها و شمع ها، نورپردازی چشمگیری به وجود می آمد که حال و هوای ویژه ای به این بنا می داد. برای روشنایی صحن و سکوی تکیه دولت، که بر آن مراسم تعزیه اجرا می شد، از چهار چراغ گاز استفاده می شد و برای جلوگیری از اختلال دید تماشاچیانی که در طبقات فوقانی قرار داشتند، به جای حباب از چهار چتر که بالای آن می بستند، استفاده می کردند.

در سال ۱۲۶۳ هجری قمری، به دستور ناصرالدین شاه قاجار نخستین مولد برق به ایران وارد شد و به منظور روشنایی دربار و تکیه دولت مورد استفاده قرار گرفت. از این پس در اطرف تخت تکیه دولت شش چراغ برق بزرگ آویخته می شد تا روشنایی لازم را تامین کند. (گذری بر تکیه دولت؛ تماشاخانه ای که تکرار نشد، پیمان شیخی، ایران تئاتر)

تعزیه‌خوان‌های «تکیه دولت» چقدر دستمزد می‌گرفتند؟/ تکیه‌ای که بانک شد+ عکس
تابوت ناصرالدین‌شاه پیش از خاکسپاری در حرم شاه عبدالعظیم، در ایوان ویژه شاه «تکیه دولت» قرار داشت
تعزیه خوانی دربار از اول محرم یا یک روز مانده به آن شروع می شد و تا دهم یا گاهی تا دوازدهم و چهاردهم ادامه داشت و معمولا دو نوبت روز و شب برگزار می شد؛ ناصرالدیدن شاه معمولا از روز دوم یا سوم محرم به تکیه می‌آمد و در جایگاه مخصوص خود که پرده زنبوری آبی یا مشکی در جلویش آویخته بود، می نشست. بانیان مجالس تعزیه‌های تکیه دولت رجال بودند که هر کدام هزینه برگزاری چند روز تعزیه را برعهده می گرفتند.

برگزاری تعزیه در تکیه دولت بعد از ناصرالدین شاه چند سالی کم فروغ بود اما در سال ۱۳۲۳ هجری قمری به دستور مظفرالدین شاه سقف تکیه دولت ساخته شد و بار دیگر تعزیه خوانی از اول محرم و با تشریفات در آنجا برپا شد و تا زمان احمدشاه نیز کم و بیش ادامه داشت.

اتفاقات مهم تکیه دولت

از رویدادهای مهم تکیه دولت می توان به تشکیل نخستین مجلس موسسان و عزل احمدشاه قاجار از سلطنت اشاره کرد که ۱۵ آذرماه سال ۱۳۰۴ هجری شمسی اتفاق افتاد و رضاخان به ریاست حکومت موقت تعیین شد. عبدالله مستوفی در کتاب شرح زندگانی من به این موضوع اشاره دارد که پس از کشته شدن ناصرالدین شاه قاجار، غرفه بزرگ تکیه دولت به عنوان محل امانت گذاشتن جنازه شاه قاجار تعیین می‌شود. ناظم الاسلام کرمانی در کتاب تاریخ بیداری ایرانیان به این نکته اشاره داشته که تکیه دولت در زمان مظفرالدین شاه قاجار نیز مدتی جایگاه موقت جنازه این شاه قاجار بوده است.

عاقبت تعزیه و تکیه دولت

تعزیه در تکیه دولت تا اواخر دوره قاجاریه به صورت مداوم برگزار می شد، اما با انقلاب مشروطه و پرداختن مردم به امور سیاسی و اجتماعی، مراسم شبیه‌خوانی در این تکیه دیگر برگزار نشد و اوایل سلطنت پهلوی اول آرام آرام رو به تعطیلی رفت. پهلوی اول معتقد بود در صورتی که اروپایی‌ها حرکات تعزیه را مشاهده کنند، به حساب خشونت و توحش گذاشته می‌شود؛ بنابراین همه گونه تظاهرات مذهبی ممنوع شد که آسیب فراوانی به این هنر آیینی زد و در چند دهه دوره پهلوی این آیین به صورت سیار و پراکنده در شهرهای مختلف برگزار می شد.

پس از انقلاب اسلامی تلاش‌های بسیاری برای انطباق ارزش‌های دینی و فرهنگی صورت گرفت که موجب نزدیک شدن هنر به فرهنگ و ارزش‌های دینی شده است. یکی از دستاوردهای این نزدیک شدن، متعهد شدن هنرمندان به ترویج ارزش های اخلاقی و اسلامی از طریق رسانه قدرتمند هنر بود که به تعزیه به عنوان یکی از این هنرهای انقلابی می توان اشاره کرد. تا جایی که این هنر که در دوران قدیم به خصوص در عصر پهلوی از سوی روشنفکران به سخره گرفته می شد، پس از انقلاب اعتلای خود را به دست آورد به گونه‌ای که برای تمام مناسبت‌های سوگ و سور در طول سال می توان مجلس تعزیه اجرا کرد و هنرمندان و فعالان این هنر آیینی، خود را نه فقط هنرمند بلکه خادم و ذاکر امام حسین (ع) می‌دانند.

اما تکیه دولت، بعد از دوران مشروطه، سال‌ها متروک و نیمه مخروبه بود تا اینکه در سال ۱۳۲۵ خورشیدی به دستور عبدالحسین هژیر (وزیر دارایی دولت وقت) و به منظور ساخت بانک ملی شعبه سبزه میدان (میدان ۱۵ خرداد)، تخریب و بخش اعظم این بنا، برای ساخت این بانک استفاده شد؛ بانکی که شاید بسیاری از کسانی که هر روز وارد آن می‌شوند و یا از مقابل این بانک بزرگ و چشم‌نواز عبور می‌کنند، آگاهی نداشته باشند که این مکان در روزگار گذشته شاهد حضور ۲۰ هزار تماشاگر تعزیه و عزاداران سالار شهیدان، امام حسین (ع) بوده است.